

In het kielzog van Columbus. De heer van Veere en de Nieuwe Wereld, 1517-1527

LOUIS SICKING EN RAYMOND FAGEL

Inleiding

In *Dye cronijcke van Zeelandt* van Jan Reygersbergh wordt bij het jaar 1527 melding gemaakt van de schenking van een onbekend eiland door keizer Karel V aan Adolf van Bourgondië. Deze hoge edelman was onder andere heer van Beveren, Veere en Vlissingen. Tussen 1517 en zijn dood in 1540 was hij admiraal van de Nederlanden. Volgens de kroniek zond Adolf van Bourgondië voor eigen rekening twee speciaal voor de gelegenheid gebouwde schepen erop uit om het onbekende eiland te zoeken, dat ergens in de Nieuwe Wereld moest liggen. De schepen, die onder het commando stonden van Hendrik van Veere, waren meer dan eenjaar onderweg, maar keerden uiteindelijk terug zonder het eiland gevonden te hebben. Om niet het verwijt te krijgen dat de reis geheel vergeefs zou zijn gemaakt, had men de schepen volgeladen met allerhande koopwaar¹. De schenking van het onbekende eiland en de zoektocht ernaar spreken tot de verbeelding. Het gaat namelijk om de oudst bekende tocht vanuit de Nederlanden naar de Nieuwe Wereld.

Het is dan ook niet verrassend dat verschillende geschiedschrijvers uit latere eeuwen het mislukte Amerikaanse avontuur van de heer van Veere in hun boeken hebben overgenomen. Direct of indirect baseren zij zich allemaal op *Dye cronijcke van Zeelandt*, waarvan de eerste druk in 1551 verscheen. Een halve eeuw later nam Jean François le Petit de bovengenoemde gegevens over in zijn kroniek van de Noordelijke Nederlanden². Terwijl de schenking en de ontdekkingsreis bij Reygersbergh en Le Petit — geheel in overeenstemming met de aard van kronieken — van een context gespeend blijven, plaatsen de achttiende-eeuwse historici Jacobus Ermerins en Jan Wagenaar de gebeurtenissen in een breder, historisch kader. Ermerins, die stadssecretaris van Veere was en meerdere boekdelen over de geschiedenis van Veere en zijn heren publiceerde, beschouwt de schenking van het onbekende eiland als een goedkope manier van de keizer om Adolf van Bourgondië aan zich te binden. '[Elvenvermelde vorst wist het geheim om zyne hovelingen met hoop te voeden: hy schonk heer Adolf zeker eiland, dat ware het [eiland] al te vinden, den keizer zoo min als hem toebehoorde', aldus de nuchtere stadssecretaris³. Wagenaar presenteert de Veerse

1 *Chronijck van Zeelandt eertijds beschreven door d'heer Johan Reygersbergen, nu verbeterd, ende vermeerderd door Marcus Zuërius van Boxhorn* (Middelburg, 1644) II, 417. Deze kroniek is een door Van Boxhom van aantekeningen voorziene en verbeterde herdruk van J. Reygersbergh, *Dye cronijcke van Zeelandt* (Antwerpen, 1551).

2 J. F. le Petit, *La grande chronique ancienne et moderne, de Hollande, Zélande, Westfrise, Utrecht, Frise, Overijssel & Groeningen, jusques à la fin de l'an 1600*, I (Dordrecht, 1601) boek VII, 68.

3 J. Ermerins, *Eenige Zeeuwsche oudheden, uit echte stukken opgehelderd en in het licht gebragt; behelzende de beeren van Vere uit den huize van Bourgondiën; benevens een beschrijving van het kasteel en kappittel van Zandenburg* (Middelburg, 1786) 45-46.

expeditie naar Amerika in het kader van de ontdekking van Mexico (Nieuw Spanje) vanaf 1519 en de import van edelmetaal uit de Nieuwe Wereld die ook de Nederlanders tot ontdekkingsreizen aanzette. Behalve de tocht van Hendrik van Veere uit 1527 noemt Wagenaar de expeditie van Anthonis Mulok die in 1528 als eerste 'Nederlander' vanuit Zierikzee een succesvolle handelsexpeditie naar de Kaapverdische eilanden ondernam⁴. De negentiende-eeuwse Belgische historicus Alexandre Henne tenslotte vermeldt beide expedities na een uiteenzetting over de plaats van de Nederlanden in het Europese handelsnetwerk in de zestiende eeuw⁵. In vergelijking met Reygersbergh biedt echter geen van deze auteurs nieuwe informatie over de schenking van Karel V aan Adolf van Bourgondië.

In de moderne geschiedschrijving over de Nederlandse overzeese expansie ontbreekt de expeditie van Hendrik van Veere. Deze past immers niet in het algemeen gangbare beeld dat de Nederlanders zich door de nauwe dynastieke en economische banden met Spanje lieten weerhouden van het maken van transatlantische tochten en aanvankelijk geen belangstelling voor de Nieuwe Wereld hadden⁶. Dit beeld is een gevolg van de nationale tradities, die de Nederlandse en Belgische historiografie nog steeds beheersen. Van Nederlandse zijde heeft men vanzelfsprekend vooral aandacht voor de periode vanaf de Nederlandse Opstand, toen Hollanders en Zeeuwen een rol gingen spelen in het openbreken van het monopoliegebied dat met het verdrag van Tordesillas in 1494 voor Spanje en Portugal was afgekondigd. Zij werden hierbij geholpen door Engelse kapers als Francis Drake die voor hen de weg bereidden. In België, waar een aparte Vlaamse historiografie tot grote bloei is gekomen, richt men zich uiteraard op de Vlaamse deelname aan de Atlantische vaart⁷. Het is duidelijk dat voor een Zeeuwse expeditie naar de Nieuwe Wereld die geruime tijd voor de Opstand is ondernomen in geen van beide benaderingen plaats is. Hier blijkt dus maar weer eens hoe fnuikend de Noord-Zuidverzuijing in de geschiedschrijving is voor de Bourgondisch-Habsburgse periode⁸. Toen immers kwamen alle gewesten in het gebied dat wordt omvat door de huidige Benelux, met uitzondering van het prinsbisdom Luik, langzamerhand onder hetzelfde landsheerlijke gezag. Dit verklaart waarom een gewest als Zeeland tot aan de Opstand minstens even intensieve banden onderhield met Vlaanderen en Brabant als met Holland. Een dergelijke constatering is van groot belang voor het plaatsens van de expeditie van Hendrik van Veere in het juiste historische kader.

Dankzij de betrekkingen tussen de Nederlanden enerzijds en Portugal en Spanje

4 J. Wagenaar, *Vaderlandsche historie, vervattende de geschiedenissen der nu Vereenigde Nederlanden, inzonderheid die van Holland, van de vroegste tijden af*, IV (Amsterdam, 1750) 464-465.

5 A. Henne, *Histoire du règne de Charles-Quint en Belgique*, V (Parijs, Madrid, Leipzig, 1859) 261.

6 J. van Goor, *De Nederlandse koloniën. Geschiedenis van de Nederlandse expansie, 1600-1975* (Den Haag, 1994) 16.

7 De meest verdienstelijke bijdragen op dit gebied zijn afkomstig van C. Verlinden. Zie zijn recente artikel 'Aspecten van de diaspora van Vlaamse zee- en handelslui in de 15de eeuw (Azoren, Madeira)', in: C. Koninckx, ed., *Vlamingen overzee. Flamands en outre-mer. Flemings overseas* (Brussel, 1995) 7-23 en de daarin vermelde literatuur.

8 H. de Schepper, *'Belgium nostrum' 1500-1650. Over integratie en desintegratie van het Nederland* (Antwerpen, 1987) 1-4.

anderzijds raakten de Nederlanders op de hoogte van de ontdekkingen die sinds de vijftiende eeuw vanuit het Iberisch schiereiland werden gedaan⁹. In meer of minder beperkte mate raakten zij direct betrokken bij de ontdekte gebieden en de verdere exploraties. Zo bracht de Vlaming Ferdinand van Olmen het tot gouverneur van het eiland Terçeira in de Azoren. Reeds in 1486, dus nog voor de ontdekking van Amerika door Columbus, had de Portugese koning Johan II (1481-1495) Van Olmen een patentbrief verleend waarin was vastgelegd dat deze alle door hem te ontdekken gebieden van de koning in leen zou ontvangen. De Vlaamse ontdekkingsreiziger zou zelf de kosten voor zijn rekening nemen. Het is onbekend wat er van zijn geplande expeditie terecht is gekomen¹⁰. In de tweede helft van de vijftiende eeuw hebben de Portugese koningen herhaaldelijk patentbrieven uitgereikt aan lieden die de Atlantische Oceaan wilden oversteken. Geen van deze vergunningen heeft echter enig tastbaar resultaat opgeleverd. Zoals bekend zou Columbus als eerste succesvol zijn, maar juist zijn aanbod was door de Portugezen afgeslagen. Spanje, of beter gezegd Castilië, was het land dat als opdrachtgever van zijn ontdekkingen profiteerde. Aangespoord door het succes van Columbus hebben de Spaanse koningen ook aan anderen vergunningen voor de verdere exploratie van de Nieuwe Wereld verleend. In dit kader moet de schenking van Karel V aan de heer van Veere, enkele decennia na de ontdekking van Amerika, worden geplaatst.

De achtergrond, de aanleiding en de betekenis van deze schenking staan in dit artikel centraal. Het is mogelijk hier nader op in te gaan door Reygersberghs kroniek in verband te brengen met enkele onbekende archiefstukken en met de *Historia de las Indias* van Bartolomé de las Casas¹¹. Deze kolonist, die later tot de dominicaner orde toetrad, doet in zijn werk verslag van een ontmoeting met admiraal Adolf van Bourgondië in 1518. De las Casas is in zijn eigen tijd vooral bekend geworden als auteur van de *Brevisima relación de la destrucción de las Indias* (Sevilla, 1552) waarin hij het Spaanse optreden tegen de Indianen aanvalt¹². Zijn zeer uitvoerige *Historia de las Indias* maakt van hem ook één van de eerste historici van de Nieuwe Wereld, hoewel dit werk, dat hij tussen 1536 en 1564 schreef, pas in de twintigste eeuw integraal gepubliceerd zou worden. Verder heeft De las Casas de dagboeken van Columbus overgeschreven en bewerkt zodat de inhoud van de dagboeken, die verloren zijn gegaan, aan ons is overgeleverd¹³. In 1518 was hij echter nog vooral bezig de politiek van de

9 Voor de betrekkingen met Portugal is in het bijzonder van belang de bronnenpublicatie van J. Paviot, ed., *Portugal et Bourgogne au XVe siècle. Recueil de documents extraits des archives bourguignonnes (1384-1482)* (Parijs, Lissabon, 1995) en A. Vandewalle, ed., 'Internationaal historisch colloquium 'Vlaanderen-Portugal, 15de-18de eeuw'', *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis gesticht onder de benaming 'Société d'Emulation' te Brugge*, CXXXH (1995). Voor de betrekkingen met Spanje: R. Fagel, *De Hispano-Vlaamse wereld. De contacten tussen Spanjaarden en Nederlanders, 1496-1555* (Brussel, Nijmegen, 1996).

10 E. M. Janssen Perio, *Een nieuwe wereld. Europese ontdekkingsreizen en renaissance rond 1500* (Baam, 1994) 37.

11 Uitgegeven in: B. de las Casas, *Obras completas*, III-V (Madrid, 1994).

12 Uitgegeven in: De las Casas, *Obras completas*, X (Madrid, 1992) 29-94.

13 De beste tekstkritische editie die tevens is voorzien van een Engelse vertaling is *The 'diario' of Christopher Columbus's first voyage to America, 1492-1493 abstracted by Fray Bartolomé de las Casas*,

Habsburgers ten aanzien van de Nieuwe Wereld te beïnvloeden, onder meer door het voeren van gesprekken met hoge functionarissen waaronder Adolf van Bourgondië. Voordat de ontmoeting tussen de admiraal van de Nederlanden en de belangrijkste getuige van de vroegste ontdekkingsgeschiedenis van Amerika aan de orde komt, wordt eerst aandacht besteed aan de achtergrond en de aanleiding van de keizerlijke schenking aan de heer van Veere. Ten slotte wordt ingegaan op de Zeeuwse expeditie naar de Nieuwe Wereld in 1527.

De zeereis van Karel V in 1517

Wanneer de Bourgondische hertog en toekomstige Spaanse koning Filips de Schone in 1502 door Spanje trekt, hoort hij de verhalen van de eerste ontdekkingsreizigers die terugkwamen van hun reizen naar Amerika. De ontdekking van de 'Indische' eilanden wordt aan de hertog en zijn Nederlandse hovelingen beschreven door een kapitein die er zelf geweest was en daarna de belangrijkste bestuurder van de eilanden was geworden. Dat moet dus bijna zeker Columbus geweest zijn, die immers tot gouverneur en admiraal van de Nieuwe Wereld was benoemd¹⁴. Tien jaar na de eerste reis van Columbus werden de Nederlanders aan het Spaanse hof dus uitvoerig op de hoogte gebracht van de ontdekkingen die in naam van de Spaanse kroon waren gedaan. Ook de Nederlanders hadden nu Amerika ontdekt¹⁵. De sleutel tot deze nieuwe wereld lag in Spanje.

O. Dunn, J.E. Kelley, ed. (Norman, Londen, 1989). Hierop is de Nederlandse vertaling gebaseerd die is verschenen als C. Columbus, *De ontdekking van Amerika. Scheepsjournaal 1492-1493*, W. Uitterhoeve, ed. (Nijmegen, 1991).

14 A. van Lalaing, 'Relation du premier voyage de Philippe de Beau en Espagne, en 1501', in: L. P. Gachard, ed., *Collection des voyages des souverains des Pays-Bas*, 1 (Brussel, 1876) 121-385, aldaar 226. Columbus verliet Spanje in mei 1502 voor zijn vierde reis naar Amerika. Antoon van Lalaing was toen reeds in Spanje met het gevolg van Filips de Schone. De beschrijving van Amerika is opgenomen in een opgave van gegevens betreffende 7 oktober 1502, maar maakt deel uit van een algemene lofrede op Isabel la Católica. De volledige beschrijving van Amerika bij Lalaing: 'Depuis lesquelles isles conquises [Canarische eilanden], la royne a tousjours faict chercher plus avant, tèlement que journèlement on gaigne terres et isles ès Indes. En aulcunes d'elles sont trouvées mynnes d'or. Le roy et la royne en ont la quinte partie et donnent le résidu à ceulx qui les voelent ouvrer. Et pour ce que le peuple estoit en elles tout nud et vivoit brutalement come bestes, et ne sçavoient la manière de cultiver et augmenter le pays, le roy et la royne y envoyoient assiduèlement navires, gens et vitailles, pour faire maisons et églises et multiplier ces isles, qui sont présentement si bien habitées que elles valient moult au roy et à la royne. Et est aussi commun de l'Andalousie aller en Flandres, et l'ayment ottant les marchans. Et se aulcun disoit que ce sont choses controuvées, je respondz que je ne les ay veu: néantmoins j'ay proposé rien mettre par escript en ce traictiet que je n'aye veu, mais ardeur d'exprimer le los de ceste ineffablement loable royne me constrainct escrire cecy; et, pour vérification de ce, j'ay veu et ouy certifier ce que j'en ay escript, à Monsieur et à plusieurs grands maistres, lors présens, par ung capitaine qui fu à ces isles conquerre, desquelles il est encoire principal chief soubz le roy et la royne'.

15 De eerste Nederlandse ontdekkers van Amerika waren vrijwel zeker twee franciscaner monniken uit een klooster in Aat (Henegouwen) die deelnamen aan de tweede reis van Columbus in 1493. Lázaro de Aspuz, *La aportación extranjera a las misiones espanoles del patronato regio* (Madrid, 1946) 45-46; B. de las Casas, *Historia de las Indias*, G. de Reparaz, ed. (Madrid, s. a.) I, hoofdstuk 81.

Als nieuwe koning van Castilië begon Filips de Schone in 1506 met gulle hand onder meer zijn belangrijkste hovelingen te voorzien van Amerikaanse rijkdommen¹⁶, maar door zijn voortijdige dood kwamen deze bemoeienissen weer snel tot een einde. Voor inmenging in Amerika vanuit de Nederlanden moest men wachten op de machts-overname door zijn zoon Karel en diens raadsheren in 1517. In dat jaar reisde Karel vanuit de Nederlanden naar Spanje om er tot koning te worden gekroond. Op 3 juli vertrok de vorst richting Zeeland en verbleef er met zijn gevolg in de abdij van Middelburg, in afwachting van goede wind voor zijn vertrek¹⁷. Hoewel het begin september was en het vaarseizoen eigenlijk reeds voorbij, kon men dankzij een plotseling opste-kende wind alsnog uitvaren. De vloot van ongeveer veertig grote schepen en twaalf kleinere was verdeeld in een Spaans, een Hollands en een Zeeuws eskader.

De vloot waarmee Karel de overtocht maakte, was uitgerust door Adolf van Bourgondië, die tevens het opperbevel over de vloot voerde¹⁸. Deze tweeledige taak kwam de admiraal formeel toe volgens de ordonnantie op de Admiraliteit van 1488 waarin zijn bevoegdheden waren vastgelegd¹⁹. Als machtigste edele van Zeeland beschikte Adolf van Bourgondië over alle faciliteiten die voor het uitrusten van een grote vloot nodig waren. Aan de oostkant van het eiland Walcheren, dat in de eerste helft van de zestiende eeuw treffend werd aangeduid als de sleutel van de Nederlanden, bevond zich de grootste natuurlijke haven van West-Europa, de Walcherse rede, waar grote zeeschepen in ruime mate beschikbaar waren. Aangezien de vorst geen eigen vloot bezat, moesten schepen worden gehuurd en voor de gelegenheid worden uitgerust. Kosten noch moeite werden hiervoor gespaard. De zeereis van Karel V in 1517 kostte 108.400 gulden. De totale duur van de heen- en terugreis inclusief het voor anker liggen in Spanje bedroeg 75 dagen zodat de gemiddelde kosten per dag 1.445 gulden bedroegen. Deze bedragen zeggen op zichzelf misschien niet erg veel, maar spreken meer tot de verbeelding wanneer men bedenkt dat het maandloon van een matroos 3,60 gulden bedroeg²⁰.

De beloning van Adolf van Bourgondië

In eerste instantie zou men verwachten dat de uitrusting en aanvoering van een vorstelijke vloot de admiraal geen windeieren heeft gelegd. Tot medio 1517 ontving de admiraal uit hoofde van zijn functie eenjaargeld van 2.000 gulden. Tussen Karels reis naar Spanje in 1517 en diens terugkeer naar de Nederlanden in 1520 werd het

16 Jan van Luxemburg, heer van Ville, kreeg het beheer over alle ambten in de Nieuwe Wereld. Later zou Willem van Croij, heer van Chièvres deze positie overnemen. Fagel, *Wereld*, 332.

17 Laurent Vital maakte een verslag van Karels reizen in 1517-1518 dat is uitgegeven in: L. P. Gachard, Ch. Piot, ed., *Collection des voyages des souverains des Pays-Bas*, III (Brussel, 1881) 1-303, aldaar 33.

18 Gachard, Piot, *Collection*, III, 58-89. L. Sanfeliú, 'El primer viaje a Espana de Carlos I', *Revista general de marina*, CXXXIII (1947) 407-417.

19 L. Sicking, *Zeemacht en onmacht. Maritieme politiek in de Nederlanden, 1488-1558* (Amsterdam, 1998) 45-47.

20 Er is uitgegaan van het maandloon van matrozen (bootsgezellen) aan boord van Nederlandse oorlogsschepen in 1521. Sicking, *Zeemacht*, 202.

jaargeld van de admiraal driejaar lang verhoogd tot 2.400 gulden²¹. Nadien werd het weer teruggebracht tot de gebruikelijke 2.000 gulden per jaar²². Voor gemaakte onkosten ontving de admiraal een vergoeding. Voor de reis van 1517 bedroeg deze 6.000 gulden. Toch schijnt de admiraal vaak geld te hebben toegelegd op de uitrustingen die hij voor de vorst verrichtte. De vergoedingen lieten vaak jaren op zich wachten. De luisterrijke ontvangsten op Adolfs kasteel Zandenburg bij Veere, die meestal plaatsvonden ter gelegenheid van een vorstelijke zeereis, kostten handen vol geld en kwamen voor rekening van de admiraal. Het uitgavenpatroon van Adolf van Bourgondië was exorbitant en heeft bijgedragen aan de financiële ondergang van zijn geslacht²³.

Behalve door middel van de betaling van jaargelden, die aan de uitoefening van ambten verbonden waren, probeerde de vorst zijn hovelingen aan zich te binden door het verlenen van allerhande ambten en gunsten en het doen van schenkingen. De meeste mogelijkheden voor dergelijke vormen van betaling waren te vinden in de pas veroverde gebieden. Vooral het laatste Moorse koninkrijk op het Iberisch schiereiland, Granada, en de Nieuwe Wereld boden ongekende mogelijkheden. Zo kreeg Karels sommelier Paul Amerstorff het beheer over de tuinen van Granada en ontving kanselier Jean le Sauvage een licentie om rozijnen, vijgen en amandelen uit te voeren uit dit koninkrijk. Voor Amerika bezat de kroon bovendien het benoemingsrecht van de bisschoppen²⁴. De broer van de sommelier ontving een kerkelijk inkomen uit Argentinië, terwijl Karels leermeester Jan de Witte reeds in 1517 benoemd werd tot bisschop van Cuba. Dit was zelfs nog gebeurd voordat Karel en zijn gezelschap de Walcherse rede hadden verlaten²⁵.

Adolf van Bourgondië viel eveneens in de prijzen. Karel benoemde zijn 'almirante de Flandes, mi primo' op 29 maart 1518 tot gouverneur van Cuba. Adolf had dit ambt te danken aan zijn verdiensten in verleden, heden en toekomst²⁶. De benoeming komt

21 Archives départementales du Nord (ADN) Lille, Archieven van de Rekenkamer, serie B 2294 f. 84v.; B 2296 nr. 80.807; B 2299 nr. 80.999; B 2347 nr. 82.507; B 2351 f. 164v.

22 Ook Adolfs zoon en opvolger als admiraal, Maximiliaan van Bourgondië, ontving dit bedrag. "... Over eenjaar mijns heeren pencioen mijnen voorn, heere verscenen op te Co[ninklijke] Ma[jesteit]t uuyt zaicke zijnder officie ende staet van admiraal ... 2000 Ib.'. Domeinrekening van Maximiliaan van Bourgondië (1557) ADN B 19499 f. 20r.

23 Ermerins, *Eenige Zeëuwsche ouden*, 107, 111. A. Goovaerts, 'Histoire de l'amirauté en Belgique jusqu'à la séparation des deux pays au XVIe siècle', hoofdstuk XXVIII, 12 en hoofdstuk XXXV, 6. Ongepubliceerd manuscript aanwezig in het Algemeen Rijksarchief te Brussel, Handschriftenverzameling, 4148-4149.

24 Zie hierover R. Fagel, 'Charles Quint comme 'Roi catholique'. Les nominations d'évêques originaires des Pays-Bas en Espagne (1516-1555)', *Publication du centre européen d'études bourguignonnes*, XXXVIII (1998) 207-227.

25 Fagel, *Wereld*, 330-340. Te denken valt ook aan de licentie in 1518 aan Laurent de Gorrevod om 4000 negerslaven naar Amerika te transporteren. E. Otte, 'Die Negersklavenlizenz des Laurent de Gorrevod: Kastilisch-Genuesische Wirtschaft- und Rnanzinteressen bei der Einfuhrung der Negersklaverei in Amerika', *Spanische Forschungen der Görresgesellschaft*, XXII (1965) 283-320; Zie ook E. Otte, 'El joven Carlos y America', *Homenaje a Don Ramón Carande* (Madrid, 1963) 155-171; R. Konetzke, 'Legislation sobre inmigración de extranjeros en America durante la época colonial', *Revista internacional de sociologia*, III (1945) 269-299.

26 Archivo General de Simancas (AGS), Cámara de Castilla, Libras de cédulas 38 (libro general de cédulas, relaciones e provisiones y otros despachos que dio principio en Bruselas a 22 de diciembre de 1516 y se acabó en Valladolid a 11 de diciembre de 1522) f. 98r-v.

voor in een register van *cédulas* ofwel memoriaal. Een dergelijke vermelding betekent echter niet dat Adolf van Bourgondië het gouverneurschap daadwerkelijk op zich heeft genomen. De vorst kon wel bepaalde rechten vergeven, de ontvanger moest die vervolgens nog de facto zien te verwerven²⁷. Bij gebrek aan gegevens moet het Cubaanse gouverneurschap van Adolf van Bourgondië gerekend worden tot een van de vele grillen die de jonge Karel in zijn beginjaren in Spanje ten aanzien van de Nieuwe Wereld aan de dag legde. Deze grillen kwamen enerzijds voort uit onbekendheid met de Nieuwe Wereld. Anderzijds waren zij een gevolg van een factiestrijd aan het hof waarvan de nog onervaren vorst gedurende de eerste jaren van zijn bewind de speelbal was. Daardoor was er geen gelegenheid voor de ontwikkeling van een consistent beleid voor de Nieuwe Wereld²⁸. Mogelijk heeft Karel met Adolfs benoeming druk willen uitoefenen op Columbus' zoon Diego Colon met wie de kroon sinds februari 1518 in een proces verwickeld was over diens gezag in de Nieuwe Wereld²⁹. Het feit dat de Nederlandse admiraal nooit naar Amerika is afgereisd, wijst erop dat hij het gouverneurschap over Cuba nooit daadwerkelijk heeft bekleed.

Op welke wijze de voorgenomen benoeming verband houdt met het eiland uit de kroniek van Reygersbergh is niet duidelijk. In beide gevallen betreft het de verlening van Amerikaanse gunsten aan Adolf van Bourgondië als beloning voor zijn bewezen diensten bij de overtocht van de vorst. Misschien diende het eiland ter compensatie voor het gemiste gouverneurschap en was het dus een doekje voor het bloeden. In de stukken betreffende de betaling van de admiraal voor diens betrokkenheid bij de zeereis van 1517 wordt tweemaal naar de schenking verwezen en wordt ook de naam van het eiland genoemd: in een post in de rekening van de ontvanger-generaal over het jaar 1520 en in een ontvangstbewijs van Adolf van Bourgondië, gedateerd op 11 september 1520. In beide gevallen wordt opgemerkt dat de admiraal zijn verhoogde jaargeld en de onkostenvergoeding ontving naast het eiland Cozumel 'in Indië'. De schenking was aan de betalingen voorafgegaan³⁰. De inschatting van Ermerins, volgens wie de keizer geprobeerd heeft zijn nieuwe admiraal op deze manier aan zich te binden, moet serieus worden genomen.

27 Vergelijk de benoeming in augustus 1517 in Middelburg van de Bruggeling Jan de Witte tot bisschop van Cuba. Hij heeft zijn bisdom nooit bezocht. Een ander voorbeeld van een *cédula* die aanvankelijk niet geaccepteerd werd is de benoeming van Beltran de Flomonte tot plaatsvervangend hofmeester (*fentente de mayordomö*) van Johanna de Waanzinnige. Deze *cédula*, van 29 oktober 1518, werd op 18 juni 1519 gevolgd door een nieuwe. Fagel, *Wereld*, 345.

28 T. S. Floyd, *The Columbus dynasty in the Caribbean, 1492-1526* (Albuquerque, 1973) 178.

29 Floyd, *The Columbus dynasty*, 198-199.

30 'Et ce oultre et pardessus tel don ou promesse que ledit seigneur empereur lui [Adolf] a fait d'une isle nommée Cosumel au pays des Indes'. ADN B 2294 f. 84v. 'Et ce oultre et pardessus tel don ou promesse que le roy nous a fait d'une yslle nommé Cosumel au pays des Indes'. ADN B 2299 nr. 80999. Terwijl in de rekening reeds naar Karel als keizer wordt verwezen, wordt hij in Adolfs ontvangstbewijs nog aangeduid als koning, zijn hoogste titel in 1517.

Het eiland Cozumel

De genoemde verwijzingen, die tot nog toe onopgemerkt zijn gebleven, vormen het administratieve bewijs van Reygersberghs verhaal en geven bovendien aan om welk eiland het gaat. Cozumel ligt in de Caribische Zee, op minder dan twintig kilometer van de noordoostelijke kust van het Mexicaanse schiereiland Yucatan. Met een lengte van ongeveer vijfenveertig kilometer en een breedte van zestien kilometer is Cozumel het grootste eiland van de huidige staat Mexico. Het beboste eiland is met witte zandstranden omrand en is vandaag de dag een toeristische trekpleister.

In 1518 werd het eiland voor het eerst bezocht door een Spaanse expeditie die onder leiding van Juan de Grijalva vanuit Cuba was vertrokken. Eenjaar eerder was Francisco Hernandez de Córdoba als ontdekker van Yucatan zijn wegbereider geweest. Toen Grijalva terugkeerde was de voorbereiding van een volgende onderneming, waarover de beroemde Hernân Cortes het bevel zou voeren, al in voorbereiding. Ook hij maakte een landing op Cozumel, maar liet Yucatan links liggen. Zoals bekend was het verder in westelijke richting gelegen Aztekenrijk zijn reisdoel. Door het perspectief van de grote rijkdommen van de Azteken verloor het ondoordringbare Yucatan zijn aantrekkingskracht, zodat de op het schiereiland wonende Maya's voorlopig nog even met rust werden gelaten. De inwoners van Cozumel, die aan de Maya's verwant waren, konden echter niet langer om de Spanjaarden heen. De laatsten gebruikten het eiland sinds de reis van Cortes als tussenstation op de route van Cuba naar Mexico. Hun schepen werden er opgeknapt en nieuw drinkwater werd er ingenomen³¹. Van dit tussenstation kon Adolf van Bourgondië zich sinds 1520 eigenaar noemen. Dit was echter van weinig betekenis zolang hij geen bezit van het eiland kon nemen. Daartoe zou een expeditie moeten worden voorbereid. Maar eerst ging de admiraal te rade bij een van de grootste kenners van de Nieuwe Wereld: Bartolomé de las Casas.

De wereld van Bartolomé de las Casas

In 1502 reisde de ondernemende Bartolomé de las Casas naar het door Columbus ontdekte eiland Hispaniola. Voor de jonge Bartolomé was Amerika toen reeds een bekende wereld vol beloften. Vier jaar eerder, waarschijnlijk op veertienjarige leeftijd, had De las Casas een jonge Indiaanse slaaf gekregen. Zijn vader, die deelnam aan de tweede reis van Columbus, had deze voor hem meegenomen. De las Casas zal ook zijn vaders verhalen over de Nieuwe Wereld hebben aangehoord³² en hij zou er na 1502 zelf een bestaan weten op te bouwen, compleet met eigen land en slaven. In 1514 volgde een ommekeer in zijn bestaan. Hij sloot zich aan bij een groep dominicaner monniken die beseften dat de Spaanse houding ten opzichte van de oorspronkelijke bevolking onrechtvaardig en onchristelijk was. Hij liet zijn aardse bezittingen in de steek en begon zijn 'kruistocht' ter verbetering van de positie van de Indianen. Allereerst

31 I. Clendinnen, *Ambivalent conquests. Maya and Spaniard in Yucatan, 1517-1570* (Cambridge enz., 1987)5-6,14-17.

32 De las Casas, *De verwoesting van de West-Indische landen*, M. J. van Nieuwstadt, ed. (Nijmegen, 1992) 8.

keerde hij terug naar Spanje om er te spreken met koning Ferdinand van Aragon, maar deze stierf reeds op 23 januari 1516.

Door de dood van Ferdinand was De las Casas genoodzaakt aan te kloppen bij de nieuwe machthebbers. In eerste instantie was dat Adriaan van Utrecht, die als regent in Spanje de nieuwe koning Karel vertegenwoordigde³³. Bij deze Nederlandse geleerde vond hij meteen een gewillig oor voor zijn humanitaire onderneming. Om zijn zaak bij de keizer te bepleiten heeft De las Casas zelfs overwogen om naar de Nederlanden af te reizen. Dit bleek echter niet nodig want de vorst kwam zelf naar Spanje. Mede dankzij de aanbevelingsbrieven van een aantal Nederlandse en Franse (Picardische) franciscanen uit de Nieuwe Wereld wist hij steun voor zijn hervormingsplannen te verkrijgen van één van de machtigste mannen aan het hof, kanselier Jean le Sauvage³⁴.

De las Casas sprak ook nog met een andere Nederlandse hoveling. In zijn *Historia de las Indias* schreef hij over zijn ontmoeting met Adolf van Bourgondië in februari 1518³⁵. Hij was door de admiraal uitgenodigd om met hem te eten want, zo zegt De las Casas, 'als de Nederlanders willen onderhandelen gaan ze met elkaar eten'. De Spaanse geestelijke werd op Bourgondische wijze getraceerd. De las Casas proostte met de admiraal en zei: 'Ik drink op U, mon seigneur'. Al snel bleek waarom de admiraal met hem wilde spreken. Volgens De las Casas had Karel V Adolf op zijn verzoek een eiland in Amerika met de naam Yucatan³⁶ in leen gegeven om daar een kolonie op te zetten met Nederlandse bewoners ('gente flamenca'). Heeft De las Casas zich hier vergist en doelde hij op Cozumel, dat immers reeds in 1520 expliciet in de administratieve bronnen staat vermeld, of is er een andere verklaring mogelijk? Hoe dan ook, de admiraal, die volgens De las Casas niets wist over de Nieuwe Wereld, wilde nu van hem horen wat daar allemaal te halen viel. Wat de twee verder allemaal besproken hebben is niet bekend, maar het laat zich raden dat Adolf zich zo goed mogelijk zal hebben laten informeren. Op 1 april 1518, twee dagen na de toekenning van het bestuur van Cuba, kreeg Adolf in Aranda de Duero een paspoort voor zijn terugkeer naar de Nederlanden³⁷.

33 M. Giménez Fernandez, *Bartolomé de las Casas*, I (Madrid, 1953) 104. Aangezien Adriaan geen Spaans begreep, had De las Casas hem in het Latijn geschreven. 'Porque no entendfa el Adriano cosa de nues tra lengua, sino en lati'n con él se negociaba'; M. Castro y Lastro, 'Adriano de Utrecht y el gobierno de las Indias (1515-1522)', *Archivo Ibero-Americano*, XXIX (1969) 345-380. Over Adriaan van Utrecht, de latere paus, bereidt Peter Nissen een biografie voor.

34 De las Casas, *Verwoesting*, 16; M. Giménez Fernandez, 'Politica indiana del canceller Jean le Sauvage (8-XM516 - 7-VI-1517)', *Anuario de estudios Americanos*, XII (1955) 131-218, 133.

35 B. de las Casas, *Obras complétas*, V (Madrid 1994) 2184-2187. Dit verhaal is ook te vinden bij A. de Herrera, *Historia General*, A. Ballesteros-Beretta, ed. (Madrid, 1936) década II*. libro II", capítulo XIX", 65. Herrera baseert zich op het werk van De las Casas.

36 De las Casas omschrijft Yucatin als volgt: 'Y esta era toda la que ahora llamamos Nueva Espana', De las Casas, *Obras complétas*, V, 2185.

37 Het paspoort betrof ook zijn dienaren, drie Spaanse paarden, zes volgeladen muilezels met kleding, gouden en zilveren voorwerpen en geldstukken voor onderweg. De grensposten, zowel aan de kust als in het binnenland, mochten dit gezelschap niet belasten. AGS CC Libros de Cédulas 38, 98v-99r. Volgens *Dye cronijcke van Zeelandt* zou Adolf reeds met zijn schepen zijn teruggekeerd naar Veere op 23 november ('slaechmaent') 1517.

Een Zeeuwse expeditie naar Amerika

De voorbereidingen voor de expeditie naar Cozumel namen waarschijnlijk enkele jaren in beslag, tenminste als we er met Reygersbergh vanuit gaan dat deze in 1527 heeft plaatsgevonden. Opnieuw vinden we aanwijzingen voor de betrouwbaarheid van de Zeeuwse chroniqueur in eigentijdse administratieve bronnen. De rekeningen van de beden van Zeeland bewesten Schelde over de jaren 1524-1529 bevatten verschillende posten betreffende uitgaven gedaan voor twee schepen. Het gaat om galjoenen die in 1524 zijn gebouwd, een in Zierikzee en een in Veere. De totale kosten voor beide schepen bedroegen 13.347 gulden³⁸. Vanaf september 1526 werden in opdracht van de admiraal reparaties uitgevoerd aan het zogenaamde galjoen van Vlissingen³⁹. Mogelijk was dit het in Zierikzee gebouwde schip dat Vlissingen als thuishaven kreeg. In 1527 zijn de twee schepen uitgerust⁴⁰. De rekening van 1528 biedt een aanwijzing op grond waarvan mag worden aangenomen dat de twee galjoenen zijn uitgerust voor het maken van een reis naar Cozumel. De kapitein van het galjoen van Vlissingen was namelijk Hendrik van Veere. Hij ontving 2.138 gulden voor de uitrusting van het schip en voor het commando erover. Dit moet wel de Hendrik zijn die door Reygersbergh wordt vermeld. Niet alleen de naam, ook de periode waarin de schepen zijn uitgerust, wijzen in die richting.

Veel meer onthullen de rekeningen echter niet over de curieuze onderneming. De naam van de kapitein van het andere schip, het galjoen van Veere, was Jan Uytenhove. Pieter Christoffels, harnasmaker in Middelburg, leverde harnassen en haakbussen voor de schepen, die voor en na afloop van de zeereis in Arnemuiden in een dok lagen⁴¹. De verschillende overzichten van gemaakte onkosten waarnaar in de rekeningen wordt verwezen, hadden ons meer inzicht in de aard en het doel van de uitrusting kunnen verschaffen, maar deze zijn helaas niet bewaard gebleven⁴². Opvallend is dat niet wordt vermeld met welk doel de galjoenen zijn uitgerust, terwijl dat voor de andere schepen die in de rekeningen van deze jaren voorkomen wel het geval is. Zo was in 1526 een seinschip uitgerust om regentes Margaretha van Oostenrijk van Bergen op Zoom naar Tholen te laten reizen. In hetzelfde jaar werd een dergelijk schip aangekocht door prelaat en edelen van Zeeland om uit zee komende schepen te controleren en om hoogwaardigheidsbekleders die Zeeland in de toekomst zouden bezoeken mee te vervoeren⁴³. Andere schepen die zijn uitgerust worden expliciet in verband gebracht met de bescherming van de haringvisserij. Hoewel niet is uitgesloten dat ook de beide galjoenen hiervoor zijn ingezet, kunnen we veronderstellen dat zij in 1527 inderdaad zijn gebruikt voor een tocht naar de Nieuwe Wereld.

38 Rekening van de beden van Zeeland bewesten Schelde (1524), Rijksarchief in Zeeland (RAZ), Archief van Prelaat en Edelen (APE), inv. nr. 80 f. 35r-v.

39 Rekening van de beden van Zeeland bewesten Schelde (1526), RAZ, APE, inv. nr. 82 f. 50v.

40 Rekening van de beden van Zeeland bewesten Schelde (1527), RAZ, APE, inv. nr. 83 f. 45r-46v.

41 Rekening van de beden van Zeeland bewesten Schelde (1528), RAZ, APE, inv. nr. 84 f. 34r-35v.

42 Zie R. Fruin, *Het archief van prelaat en edelen van Zeeland* (Den Haag, 1904). In het exemplaar van deze inventaris aanwezig op de studieaal van het Rijksarchief in Zeeland kan men zien welke inventarisnummers in 1940 verloren zijn gegaan.

43 Rekening van de beden van Zeeland bewesten Schelde (1526), RAZ, APE, inv. nr. 82 f. 51r-v.

In dit verband is het van belang nader in te gaan op het galjoen als scheepstype. Het galjoen kenmerkte zich onder andere door een voorkasteel dat zover binnen boord was gehouden dat de voorste mast vóór dit kasteel stond. De zijanten waren als het ware een voortzetting van de sloop. Het voor het kasteel uitstekende snavelvormige gedeelte⁴⁴ droeg de boegspriet en bood ruimte voor de behandeling van de voorzeilen en het ankergeroi⁴⁵. De bouw van twee galjoenen in Zeeland in 1524 is opmerkelijk vroeg. De oorsprong van het galjoen is onduidelijk, maar vast staat dat het als *full-rigged* of volledig opgetuigd schip⁴⁶ al voor 1530 in Italië en Spanje in gebruik was. Het eerste Venetiaanse galjoen werd gebouwd omstreeks 1526-1530. Voor Spanje dateren de vroegste aanwijzingen in archieven voor het voorkomen van galjoenen uit 1526, maar uit niets blijkt dat het om nieuwe of ongewone schepen ging. Volgens de Amerikaanse historica Carla Rahn Phillips, die een belangrijke studie over Spaanse galjoenen heeft geschreven, vertoonde het galjoen vanaf zijn ontwikkeling aan het begin van de zestiende eeuw kenmerken van zowel de *caravela* (karveel) als de *nao* (nef), de twee meest gebruikte typen schepen voor de handel met de Nieuwe Wereld. In tegenstelling tot wat vaak is beweerd, maakt zij aannemelijk dat het galjoen zowel voor handel als oorlogvoering werd gebruikt. Van de schepen die in de eerste helft van de zestiende eeuw naar de Nieuwe Wereld voeren, is slechts zelden het type bekend. Van de geïdentificeerde schepen bestond iets meer dan een derde uit galjoenen⁴⁷. Voor zover bekend was het galjoen in de Nederlanden tot het midden van de zestiende eeuw een zeldzame verschijning⁴⁸. Misschien mag het feit dat de in 1524 in Zeeland gebouwde schepen juist van dit toen voor de Nederlanden nog uitzonderlijke type waren, worden opgevat als een aanwijzing voor hun gebruik voor een transatlantische reis.

De kroniek van Reygersbergh blijkt in vergelijking met de *Historia de las Indias* beter overeen te stemmen met de administratieve bronnen, maar laten we De las Casas eerst zijn verhaal afmaken. Volgens de dominicaan arriveerden reeds binnen vier of vijf maanden na zijn ontmoeting met Adolf van Bourgondië in februari 1518 vier of vijf schepen in Spanje vol met Nederlandse landarbeiders (*gente labradora*) om het nieuwe land van hun heer te gaan bevolken en bewerken. Aan boord van hun schepen wachtten de Nederlandse emigranten in de Andalusische haven van San Lúcar de

44 Dit gedeelte wordt 'galjoen' genoemd. Zie hierover in Nederlandse context B. E. van Bruggen, 'De ontwikkeling van het galjoen', in: *Vereeniging Nederlandsch historisch scheepvaartmuseum te Amsterdam. Jaarverslag 1946-1947* (Amsterdam, 1948) 50-59.

45 J. van Beylen, e. a., ed., *Maritieme encyclopedie*, III (Bussum, 1970) 306.

46 Volgens R. W. Unger, *Dutch shipbuilding before 1800. Ships and guilds* (Assen, Amsterdam, 1978) 32 combineerde het full-rigged schip, dat in de vijftiende eeuw tot ontwikkeling kwam, het beste van scheepsbouwkundige tradities in Noord- en Zuid-Europa. Volledig opgetuigde schepen waren gladboordig en hadden drie masten. Dé voormast en de grote mast waren voorzien van vierkante zeilen terwijl de bezaansmast een latijns of driehoekig zeil had. Deze combinatie van zeilen verbeterde de wendbaarheid van het schip en maakte het mogelijk beter aan de wind te zeilen.

47 C. R. Phillips, *Six galleons for the king of Spain. Imperial defense in the early seventeenth century* (Baltimore, Londen, 1986) 40-42,45.

48 In G. Asaert, e. a., ed., *Maritieme geschiedenis der Nederlanden*, I-II (Bussum, 1976) wordt het niet als apart scheepstype behandeld.

Barrameda op hun vertrek naar Amerika. Zover zou het echter niet komen. Door de slechte leefomstandigheden stierven vele opvarenden in de haven. Uiteindelijk keerden de schepen terug naar Zeeland. Het gevaar was geweken, aldus De las Casas, die zich kritisch uitliet over het gemak waarmee de koning land in de Nieuwe Wereld uitgaf, alsof het de verkoop van een stuk land betrof om zijn vee op te zetten⁴⁹. Om deze zaak nog kwalijker voor te stellen heeft hij er mogelijk voor gekozen om niet het kleine Cozumel, maar heel Yucatan aan Adolf van Bourgondië toe te dichten.

De houding van De las Casas ten opzichte van de Nederlanders in deze affaire is tegenstrijdig of op zijn minst dubbelzinnig te noemen. In zijn eigen beschrijving weet De las Casas het Spaanse bezit veilig te stellen voor de roofzuchtige *Flamencos*, maar dit is niet in overeenstemming met zijn algemene opvatting over de Nederlanders en zijn goede betrekkingen met een deel van de Nederlanders die aan het Spaanse hof verblijven. Elders in de *Historia de las Indias* verklaart hij namelijk dat 'de Nederlanders zachter zijn en meer humaan dan wij [de Spanjaarden]'⁵⁰.

Goede contacten met Le Sauvage aan het Spaanse hof, een goed gesprek met de admiraal en bewondering voor de Nederlandse volksaard en dan toch trots zijn op het feit dat hij de Nederlandse kolonisatieplannen heeft geblokkeerd. Hoe is dit met elkaar te rijmen? De verklaring moet enerzijds worden gezocht in de al eerder genoemde factiestrijd aan het Spaanse hof en anderzijds in de weergave achteraf van de gebeurtenissen door De las Casas in zijn *Historia de las Indias*. In 1518 werkte De las Casas aan een plan om een vreedzame vorm van kolonisatie te bevorderen. Hij vond steun voor dit plan bij kanselier Le Sauvage. Misschien hebben de Nederlandse kolonisten van Adolf van Bourgondië deel uitgemaakt van De las Casas' plan en is dit onderwerp van gesprek geweest tijdens hun gezamenlijke maaltijd.

Kort daarna keerde het tij aan het Spaanse hof ten nadele van De las Casas. Tijdens de eerste jaren van Karels regering in Spanje streeden twee facties aan het hof om de macht. Met wisselend succes wisten zij de steun van de vorst te verwerven. Aan de ene kant stond een groep rond kardinaal Francisco Jimenez de Cisneros, kanselier Le Sauvage en Charles Poupet, heer van La Chaulx. Willem van Croij en de Spanjaarden Francisco de los Cobos en Juan Rodriguez de Fonseca, bisschop van Burgos, behoorden tot de rivaliserende partij. Op 20 maart 1518, dus kort na de ontmoeting tussen De las Casas en Adolf van Bourgondië, stierf Le Sauvage. De factie waartoe hij behoorde kreeg daarmee een gevoelige klap. Bisschop Juan Rodriguez bepaalde voortaan de Amerikaanse politiek van de Spaanse kroon. Hij behoorde tot de uitgesproken tegenstanders van De las Casas' humane hervormingsplannen. Volgens de monnik vervloog de hoop op realisatie van zijn kolonisatieplan en waren de Indianen reddeloos verloren. Hij kreeg uiteindelijk nog wel toestemming voor de kolonisatie van Cumaná⁵¹ aan de kust van Venezuela, maar de expeditie die in 1520 van start ging en waaraan

49 'El rey, libremente, como si le hiciera merced de alguna dehesa para meter en ella su ganado, se la otorgó'. B. de las Casas, *Obras completas*, V, 2185.

50 De las Casas, *Historia de las Indias*, G. de Reparaz, ed. (Madrid, s. a.) 143-144, 155; Giménez Fernandez, *Bartolomé de las Casas*, 104.

51 Le Sauvage benoemde zijn jonge Nederlandse kapelaan, Pierre Barbier, op 17 mei 1520 tot bisschop van Paria en Cumaná. AGS, Registre general del Sello, 20 januari 1517.

slechts zeventig kolonisten deelnamen, was tot mislukken gedoemd doordat de benodigde steun van de zijde van het hof uitbleef⁵². In Amerika had hij alleen steun van Picardische franciscanen. Brieven om hulp gericht aan Karels Nederlandse regent in Spanje, Adriaan van Utrecht, zouden hun bestemming niet bereiken. De las Casas trok zich uiteindelijk zwaar teleurgesteld en verbitterd terug in een Amerikaans klooster. Pas in 1540 keerde hij terug naar Spanje. Gedurende korte tijd heeft hij opnieuw geprobeerd de Spaanse Amerikapolitiek te beïnvloeden. Hoewel hij aanvankelijk succes boekte, raakte hij vanaf 1546 definitief op een zijspoor⁵³.

De las Casas schreef zijn *Historia de las Indias* met tussenpozen in de jaren 1536-1564, een periode van maar liefst achtentwintig jaar. Dit gegeven op zich helpt reeds de tegenstrijdigheden in zijn werk te verklaren. Toen hij ermee begon was het al achttien jaar geleden dat hij Adolf van Bourgondië had ontmoet en de plannen voor de kolonisatie van Cumanâ had gesmeed. Bovendien schreef de monnik zijn werk toen zijn bevolgenheid en enthousiasme al lang hadden plaatsgemaakt voor teleurstelling en verbittering. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat zijn voorstelling van zaken verre van objectief is. Op grond hiervan durven wij de veronderstelling aan dat de door hem in 1518 geplaatste beschrijving van de Nederlandse expeditie naar de Nieuwe Wereld betrekking heeft op de reis die Hendrik van Veere in 1527 maakte.

Hoe dit ook zij, zowel Reygersberghs *Dye cronijcke van Zeelandt* als De las Casas' *Historia de las Indias* geven blijk van de belangstelling van Adolf van Bourgondië voor de Nieuwe Wereld en bevestigen dat er een expeditie vanuit Zeeland is vertrokken met de bedoeling een reis te maken naar Amerika. Het is typerend dat Hendrik van Veere en Jan Uytenhove eerst naar Spanje voeren. De kennis die noodzakelijk was voor een transatlantische oversteek ontbrak nog in de Nederlanden. Alle handelscontacten en scheepvaartverbindingen met de koloniale bezittingen van de Habsburgers liepen via Sevilla en de voorhavens, zoals San Lúcar de Barrameda. Een rechtstreekse onderneming vanuit de Nederlanden behoorde niet tot de mogelijkheden.

Het mislukken van de expeditie via Spanje moet worden geweten aan de discussie over de toegankelijkheid van Amerika voor niet-Castilianen die door de factiestrijd aan het Spaanse hof ten nadele van de laatsten is beslist. Door het gesprek met De las Casas en op basis van de invloed van de hoffactie van Le Sauvage heeft Adolf van Bourgondië wellicht hoop gekoesterd op Spaanse medewerking voor een Nederlandse

52 Giménez Fernandez, 'Fray Bartolomé de las Casas. A biographical sketch', in: *Bartolomé de las Casas. Toward an understanding of the man and his work*, J. Friede, B. Keen, ed. (Dekalb, Illinois, 1971) 67-125, aldaar 78. M. Bataillon, 'Plus outre: la cour découvre les Indes', in: *Les fêtes de la Renaissance*, J. Jacquot, ed. (Parijs, 1960) 13-27, aldaar 21-22 waarschuwt ervoor om niet op basis van de factiestrijd de politiek van Le Sauvage als meer humaan te beschouwen.

53 De zeer kritische verslagen van De las Casas speelden een belangrijke rol bij de totstandkoming van de nieuwe wetgeving voor Amerika in 1542 en vooral bij het supplement van 1543. Deze 'Leyes Nuevas' eindigen met de verklaring dat er geen verschil bestaat tussen de Amerikaanse en de Casriliaanse onderdanen. Deze zeer humane wetten konden in Amerika echter maar moeizaam worden afgedwongen. 'Para entonces [1547] las Leyes Nuevas eran pura letra muerta'. P. A. Vives Azancot, 'El pensamiento Lasciano en la formación de una política colonial española, 1511-1573', in: L. Yanez-Barnuevo, ed., *En el quinto centenario de Bartolomé de las Casas* (Madrid, 1986) 31-39, aldaar 36. J. H. Elliott, *Imperial Spain 1469-1716* (1963; Harmondsworth, 1985) 73-75 is echter zeer positief over het effect van deze wetten.

expeditie naar Amerika. Na zijn vertrek uit Spanje in 1518 en voor de aankomst van zijn twee kapiteins met hun schepen in 1527 waren de omstandigheden aan het Spaanse hof echter in ongunstige zin veranderd zodat hij niet meer op dergelijke medewerking kon rekenen. Terwijl Hendrik van Veere zijn expeditie moest opgeven, vertrok Francisco de Montejo nog in hetzelfde jaar 1527 naar Cozumel. Hij had van Karel V toestemming gekregen Yucatan te veroveren⁵⁴.

Conclusie

Samenvattend kan worden gesteld dat Adolf van Bourgondië in of kort voor 1520 als een van de eerste Nederlanders een eiland in de Nieuwe Wereld ontving. Het betrof Cozumel voor de kust van Yucatan. De Nederlandse admiraal dankte deze bijzondere schenking aan Karel van Habsburg, die hij begeleid had op zijn zeereis van Zeeland naar Spanje in 1517. Door middel van deze schenking, bovenop de geldelijke beloning voor het organiseren en aanvoeren van de vloot, probeerde de nog jonge vorst zijn admiraal aan zich te binden. Ook Adolfs benoeming tot gouverneur van Cuba kan in dit licht worden gezien. Tijdens zijn verblijf in Spanje maakte Adolf van de gelegenheid gebruik zich over de Nieuwe Wereld te laten informeren door Bartolomé de las Casas, die aanvankelijk welwillend stond tegenover de Nederlanders die de nieuwe koning aan het Spaanse hof omringden. Mogelijk enthousiast geworden door de verhalen van De las Casas, liet de admiraal in 1524 twee galjoenen bouwen waarmee hij de kapiteins Hendrik van Veere en Jan Uytenhove er in 1527 op uitzond om Cozumel te zoeken. Aangezien de kennis voor een dergelijke tocht in de Nederlanden nog ontbrak, voeren de twee schepen eerst naar San Lúcar de Barrameda om vandaar uit door te varen naar Amerika. De Nederlandse invloed aan het Spaanse hof was na 1520 echter drastisch afgenomen. De twee kapiteins ontbeerden dan ook de noodzakelijke steun van Spaanse zijde die voor hun expeditie nodig was en waren uiteindelijk genoodzaakt naar huis terug te keren.

Voor zover bekend heeft de heer van Veere verder niet geprobeerd om bezit te nemen van Cozumel. Speculeren over wat er met het eiland zou zijn gebeurd indien de Zeeuwen het hadden bereikt, heeft weinig zin. Cozumel werd geen Nieuw Walcheren maar fungeerde als basis voor Francisco de Montejo's expedities naar Yucatan. Al met al leverde Cozumel Adolf van Bourgondië niets tastbaars op⁵⁵.

De schenking van Cozumel aan Adolf van Bourgondië, noch de in Spanje onderbroken zoektocht naar het eiland, hebben voor het verdere verloop van de geschiedenis enige betekenis gehad. Dat maakt de gebeurtenissen niet minder interessant. De schenking van een eiland in Midden-Amerika aan een inwoner van de Nederlanden een kwart eeuw na Columbus' ontdekking en een vanuit Zeeland georganiseerde expeditie

54 Clendinnen, *Ambivalent conquests*, 20-23.

55 Zijn oudoom en voorganger als admiraal, Filips van Bourgondië, die sinds 1517 bisschop van Utrecht was, had meer geluk. Hij kon tenminste bogen op het bezit van twaalf Amerikaanse vederstukken. Paul Vandenbroeck, 'Amerindiaanse kunst- en siervoorwerpen in adellijke verzamelingen. Brussel, Mechelen, Duurstede, 1520-1530', in: I. Pisters, e. a., ed., *America. Bruid van de zon. 500 Jaar Latijns-Amerika en de Lage Landen* (Antwerpen, 1992) 99-119.

naar de Nieuwe Wereld ruim zestig jaar voor de bekende Nederlandse ontdekkingsreizen zijn op zichzelf beschouwd belangwekkende feiten. Dankzij enkele tot nog toe onbekende archiefstukken staat de juistheid van Reygersberghs passage over de heer van Veere en de Nieuwe Wereld nu onomstotelijk vast. Voor de geschiedenis van de ontdekkingsreizen zijn ook de mislukte tochten van belang. Niet alleen omdat dergelijke reizen interessant zijn en soms onbedoelde en spectaculaire gevolgen hadden, zoals bijvoorbeeld de overwintering van Willem Barents op Nova Zembla, maar ook omdat de mislukkingen de prestaties en het geluk van succesvolle ontdekkingsreizigers meer reliëf geven. Daarom bevelen wij toekomstige schrijvers van overzichtswerken over de Nederlandse ontdekkingsreizen en expansiegeschiedenis aan om voor de in 1527 ondernomen expeditie van Hendrik van Veere en Jan Uytenhove een bescheiden plaats in te ruimen.

Politiek als hanengevecht of cerebraal systeem. Ideeën over politieke representatie en de invoering van de evenredige vertegenwoordiging in België (1899)¹

HENK DE SMAELE

'Interrogeons donc cet admirable petit peuple qui bien des fois déjà, a servi de 'laboratoire' à toute l'Europe', schreef Paul Comeau in 1901 in zijn proefschrift over *La représentation proportionnelle en Belgique*². Hij was van mening dat de evenredige vertegenwoordiging — een kiessysteem waarbij de zetels onder de partijen worden verdeeld in verhouding tot het aandeel van de behaalde stemmen, en dus niet volgens de meerderheidsregel — een geslaagd experiment was om uit de crisis van het parlementaire regime te geraken. 'La représentation proportionnelle est l'honneur de la Belgique', schreef ook Henri Charriaux, zaakgelastigde van de Franse regering in België³. Er was in Frankrijk ruime academische en politieke belangstelling voor het Belgische parlementaire systeem. Een aantal proefschriften werd gewijd aan het originele kiessysteem, een combinatie van algemeen meervoudig stemrecht en evenredige vertegenwoordiging⁴. De Franse hoogleraar J. Barthélémy analyseerde in 753 pagina's diepgaand het Belgische kiesstelsel en concludeerde: 'La Belgique possède le meilleur mécanisme électoral de l'Europe'⁵. De conservatief-republikein Antoine Lefèvre-Pontalis kwam in zijn comparatieve studie over de electorale systemen in Europa tot gelijkkluidende conclusies⁶. België, dat — alweer in een Frans proefschrift — werd omschreven als '[le] pays classique du parlementarisme'⁷, had het — nu precies honderdjaar geleden — als eerste natie aangedurfd om de wetgevende vergadering (Kamer en Senaat) volledig op basis van de evenredige vertegenwoordiging samen te stellen en had daarmee een bijdrage geleverd tot de politieke en institutionele ontwikkeling van de westerse wereld⁸.

1 Deze bijdrage kwam tot stand in het kader van het FWO-onderzoeksproject 'Sociaal holisme en politiek op het einde van de 19de eeuw' onder leiding van prof. dr. Emiel Lamberts (KU Leuven). Graag dank ik Maraix Beyen, Jo Tollebeek en Kaat Wils voor hun commentaar op eerdere versies van dit artikel.

2 P. Comeau, *La représentation proportionnelle en Belgique* (Parijs, 1901) 8.

3 H. Charriaux, *La Belgique moderne. Terre d'expériences* (Parijs, 1910) 218.

4 Naast het reeds geciteerde werk van Comeau, ook: M. Maurange, *Le vote plural. Son application dans les élections belges* (Parijs, 1899); G. Bret, *La représentation proportionnelle en Belgique* (Parijs, 1911).

5 J. Barthélémy, *L'organisation du suffrage et l'expérience belge* (Parijs, 1912) 486.

6 [A.] Lefèvre-Pontalis, *Les élections en Europe à la fin du XIXe siècle* (Parijs, 1902) 219-257.

7 N. Saripolos, *La démocratie et l'élection proportionnelle. Etude historique, juridique et politique* (Parijs, 1899) 678. Vgl. Lefèvre-Pontalis, *Elections en Europe*, 234.

8 Voor algemene overzichten van de Belgische kieswetgeving, zie R. van Eenoo, 'De evolutie van de kieswetgeving in België van 1830 tot 1919', *Tijdschrift voor geschiedenis*, XCII (1979) 333-352; J. Stengers, 'Histoire de la législation électorale en Belgique', in: S. Noiret, ed., *Political strategies and electoral reforms. Origins of Voting systems in Europe in the 19th and 20th centuries. Stratégies politiques et réformes électorales. Aux origines des modes de scrutin en Europe aux XIXe et XXe siècles* (Baden-Baden, 1990)